

## ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

### ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

☞ Λιδαγμένο κείμενο ☞  
**Πλάτωνος Πρωταγόρας 322 a-d**

- A1.** Με αυτά λοιπόν τα μέσα εφοδιασμένοι στην αρχή οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι, επομένως δεν υπήρχαν πόλεις· καταστρέφονταν (ή: αφανίζονταν) λοιπόν από τα θηρία, επειδή από κάθε άποψη ήταν λιγότερο δυνατοί από αυτά, και οι τεχνικές γνώσεις τούς βοηθούσαν βέβαια ικανοποιητικά για (να βρίσκουν) τροφή, στον πόλεμο όμως με τα θηρία (ήταν) ανεπαρκής – γιατί δεν είχαν ακόμη την πολιτική τέχνη, της οποίας μέρος (είναι) η πολεμική – επιδίωκαν επομένως να συγκεντρώνονται (ή: να μαζεύονται πολλοί) και να σώζονται χτίζοντας πόλεις· όποτε λοιπόν αθροίζονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλο, επειδή δεν είχαν την πολιτική τέχνη, με αποτέλεσμα να αρχίσουν πάλι να αφανίζονται, καθώς σκορπίζονταν εδώ κι εκεί. Ο Δίας λοιπόν επειδή φοβήθηκε για το γένος μας μήπως χαθεί ολοκληρωτικά, στέλνει τον Ερμή φέρνοντας στους ανθρώπους το σεβασμό και τη δικαιοσύνη, για να εξασφαλίζουν αυτά τάξη στις πόλεις και να αποτελούν δεσμούς, που θα ενώνουν τους ανθρώπους με φιλία (ή: για να υπάρχουν τάξη και στενές σχέσεις των πόλεων που να τις συνδέει με φιλία).

**Μονάδες 10**

- B1.** Εφόσον ο άνθρωπος, μόνος από όλα τα ζώα, διαθέτει τα δύο πολύτιμα αντισταθμιστικά δώρα (έντεχνον σοφίαν σύν πυρί) των θεών με την παρέμβαση του Τιτάνα Προμηθέα, αποκτά ένα είδος εκλεκτικής συγγένειας – όχι βέβαια λόγω καταγωγής – μαζί τους, χωρίς βέβαια να εξομοιώνεται με αυτούς. Ειδικά για τη φωτιά επικρατούσε η αντίληψη ότι αποτελεί αποκλειστικό κτήμα των θεών και ένα από τα μυστικά της δύναμής τους, με δεδομένη την τόσο ευεργετική χρήση της (θέρμανση – ζωογόνο φως του ηλίου), την καταλυτικά μεταμορφωτική δύναμή της (έλαση μετάλλων – καταστροφικό πέραςμά της), αλλά και το μυστηριώδη τρόπο με τον οποίο ενσκήπτει από τα ηφαίστεια και τους κεραυνούς. Επομένως, η κατοχή αυτού του δυναμογόνου φυσικού στοιχείου από τον άνθρωπο τον καθιστά «συγγενή του θείου».

Με τα πολύτιμα αυτά δώρα ο άνθρωπος υπερέχει έναντι όλων των άλλων έμβιων όντων (ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ του Πρωταγόρα), αφού με τη σύζευξη νοητικής ικανότητας και πρακτικής δραστηριότητας συστηματικά και βαθιά γνωρίζει τα πράγματα· η γνώση αυτή εξωτερικεύεται, συγκεκριμενοποιείται και αξιοποιείται σε κατασκευαστικές επιδόσεις. Έτσι, ο άνθρωπος, μόνος απ' όλα τα όντα, αναδεικνύεται κατασκευαστής και δημιουργός (homo faber = άνθρωπος-τέκτων), δημιουργεί δηλαδή τεχνικό πολιτισμό και μεταβάλλει την όψη της φύσης. Και δεν ικανοποιεί μόνον τις υλικές ανάγκες του, αλλά και δημιουργεί θρησκεία, γλώσσα και πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες (με την παρέμβαση του Δία).

Ενώ, λοιπόν, η συγκεκριμένη αναφορά στο θρησκευτικό στοιχείο δείχνει να έρχεται σε αντίθεση με τον αγνωστικισμό που διέκρινε τον Πρωταγόρα, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Η αναγνώριση της αξίας αυτής της δωρεάς οδηγεί τον άνθρωπο στην ανάγκη να επικοινωνήσει και να ευχαριστήσει τους θεούς. Έτσι, ο σοφιστής διατυπώνει τη θεωρία του για τη γένεση όχι της θρησκείας, αλλά του θρησκευτικού συναισθήματος, χωρίς να παρουσιάζεται αντιφατικός.

### Μονάδες 10

**B2.** Ο Πρωταγόρας αποδίδει την **οργάνωση κοινωνιών** σε εξωτερικούς λόγους και στην ανάγκη να εξασφαλισθεί η επιβίωση και η προστασία από τα θηρία (*ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων*). πολύ μετά τη δημιουργία και την πολιτισμική ανάπτυξή του ο άνθρωπος, ενώ ζει διασκορπισμένα (*σποράδην*), αναγκάζεται να σχηματίσει κοινωνίες, για να επιβιώσει από τα δυνατότερα σε σύγκριση με αυτόν ζώα. Κι αυτό γιατί δεν διαθέτει την πολιτική αρετή, μέρος της οποίας είναι η πολεμική τέχνη (*πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική*). Άρα, η συγκρότηση των πρώτων κοινωνικών οργανισμών είναι **νόμος**, αποτέλεσμα καταναγκασμού, βιασμός της ανθρώπινης φύσης, προϊόν σύμβασης.

Και σ' αυτό το σημείο δεν πρέπει να θεωρήσουμε χρονολογική τη σειρά με την οποία αναφέρεται η κοινωνική συμβίωση, καθώς μόνο μέσα σ' αυτή νοούνται τα δύο πολιτισμικά στοιχεία που προαναφέρθηκαν (θρησκεία – γλώσσα). Προφανώς ο Πρωταγόρας τοποθετεί τελευταίο το σχηματισμό κοινωνιών, για να αναπτύξει αμέσως μετά τη θεωρία του για την πολιτική αρετή.

Ωστόσο, μέσα στις κοινότητες οι άνθρωποι σώζονται μεν από τα θηρία, αλλά αλληλοεξοντώνονται (*ἡδίκουν ἀλλήλους*), γιατί δεν διέπουν κανόνες τη συμβίωσή τους. Επιστρέφουν στη μοναχική ζωή (*σποράδην*) και κατασπαράζονται από τα άγρια ζώα. Το ανθρώπινο είδος κινδυνεύει με

αφανισμό. Τώρα είναι που παρεμβαίνει ο ίδιος ο Δίας, στέλνοντας τον Ερμή (Ερμήν πέμπει ... συναγωγοί) στους ανθρώπους, για να μοιράσει σε όλους το σεβασμό (*αἰδῶ*) και τη δικαιοσύνη (*δίκη*), συστατικά στοιχεία της πολιτικής αρετής, που φύλασσε ο ίδιος στο παλάτι του.

Χάρη στο λόγο, που εκ φύσεως διαθέτει ο άνθρωπος, μπορεί από εδώ και στο εξής να προχωρήσει στη σύλληψη αφηρημένων ηθικοπολιτικών εννοιών και στη δημιουργία κοινωνικών μετασχηματισμών. Η *Δίκη*, κόρη του Δία και της Θέμιδας, ως αντίληψη του δικαίου, πηγάζει από την υπακοή στους άγραφους και γραπτούς νόμους της πολιτείας που στην ιδανική της μορφή φθάνει στη συνειδητή πειθαρχία. Η *αἰδώς* είναι υψηλότερο συναίσθημα, καθώς γεννιέται από την εσωτερική αναγνώριση της ευταξίας του νόμου, προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή κοινωνική συμβίωση. Εμπνέει τον αυτοσεβασμό και τον αλληλοσεβασμό, την αγανάκτηση και την αποδοκιμασία του κοινωνικού συνόλου προς κάθε ηθική παράβαση, την κοσμιότητα και τη φιλοτιμία, την τήρηση των άγραφων νόμων. Με δεδομένο ότι οι δύο παραπάνω ηθικές αξίες είναι συστατικά στοιχεία της πολιτικής αρετής, αποτελούν την αναγκαία προϋπόθεση της ατομικής ηθικής τελείωσης, τη βάση της κοινωνικής συμβίωσης και αρμονίας καθώς και της πολιτιστικής ανάπτυξης. Ως συνέπειες αυτών των ανώτερων συναισθημάτων προβάλλονται η ευταξία (*κόσμος*) και η φιλία (*δεσμοί φιλίας συναγωγοί*) στους πολίτες.

Η παρέμβαση του Δία (που αποτελεί την κορύφωση του μύθου) φαινομενικά έρχεται σε αντίθεση με τον αγνωστικισμό του Πρωταγόρα (θεωρία πως ο άνθρωπος δεν μπορεί να «γνωρίσει» τους θεούς στο πεπερασμένο της ύπαρξής του). Αν, όμως, την αποσυμβολίσουμε, κάτι τέτοιο δεν ισχύει· αντιπροσωπεύει τη συνειδητοποίηση από την πλευρά του ανθρώπου της ανάγκης συμβίωσης, την ανάπτυξη ηθικής συνείδησης.

#### Μονάδες 10

- B3.** Ο πατέρας θεών και θνητών επισείει τη θανατική ποινή σε όποιον δε θα θέλει ή δε θα μπορεί να ενταχθεί στο κοινωνικο-πολιτικό σύστημα. Το γεγονός ότι ο ίδιος θεσπίζει με ύφος αυστηρό το νόμο στις ανθρώπινες κοινωνίες (*παρ' ἐμοῦ*) υπογραμμίζει την αυστηρότητα και κρισιμότητα της κατάστασης. Για να γίνει απόλυτα σαφές, προσθέτει μια παρομοίωση: ο απολιτικός άνθρωπος μοιάζει με αρρώστια της πόλης (*ὥς νόσον πόλεως*), είναι άκρως επικίνδυνος για την ομαλή λειτουργία της· άρα, θα πρέπει να θανατώνεται για την εξυγίανσή της. Μέσα από τη δογματική

αυτή θέση αποκαλύπτεται η μεγάλη σημασία που αποδίδει ο σοφιστής στην ανάγκη συμμετοχής όλων των πολιτών στα κοινά.

Η σπουδαιότητα της πολιτικής αρετής ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την πολιτική οργάνωση και η αναγκαιότητα συμμετοχής όλων των ανθρώπων σ' αυτήν ενισχύονται από τη θέσπιση, εκ μέρους της πολιτείας, **αυστηρών ποινών** σε βάρος όσων δεν έχουν μερίδιο στην αρετή. Συγκεκριμένα, ο Πρωταγόρας στο μεταφρασμένο απόσπασμα αναφέρει τις εξοντωτικές τιμωρίες που επιβάλλονταν σε όποιον διέπραττε πολιτικά κυρίως αδικήματα : θανάτωση, εξορία, δήμευση, περιορισίας, κατεδάφιση σπιτιού (οἴκων ἀνατροπαί). Εντύπωση μας προκαλεί η αυστηρότητα των ποινών. Ακόμη περισσότερο μας εντυπωσιάζει ότι χειρότερη δεν θεωρείται ο θάνατος, που για εμάς είναι η εσχάτη των ποινών, αλλά όσες ακολουθούν κλιμακωτά. Στα πλαίσια του ηθικοπολιτικού ιδεώδους των κλασικών χρόνων ύψιστο ιδανικό αποτελούσε η ενεργός συμμετοχή του πολίτη στα κοινά, καθώς μόνο μέσα στο πολιτικό σύνολο μπορούσε το άτομο να πραγματώσει την ολοκλήρωση, την ευδαιμονία. Μ' αυτή τη λογική έσχατη ταπείνωση για τον πολίτη ήταν η αποβολή του από το σώμα της πόλης. Ιδιαίτερα για τον υπερήφανο για την αυτοχθονία του Αθηναίο το ξεκλήρισμα μιας ολόκληρης γενιάς ήταν άκρως επονειδιστο, αφού σήμαινε τον αφανισμό παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος. Η ταπείνωση αποτελούσε ψυχολογικό θάνατο για τον άδικο και τους γιους του, αφού ως πρώην πολίτες περιφέρονταν δίχως νόημα και σκοπό στη ζωή τους, «δίχως σόι, χωρίς νόμους, χωρίς σπιτικό» (Ιλιάδα, I, 63).

Η φαινομενική αντίφαση ανάμεσα στην καθολικότητα της πολιτικής αρετής και στην ύπαρξη άδικων εύκολα αίρεται, αν αναλογιστούμε πως η αιδώς και η δίκη δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο· από τη στιγμή που δίνονται σε μεταγενέστερο από τη δημιουργία του ανθρώπου στάδιο (σε αντίθεση με τις τεχνικές γνώσεις, που μοίρασε ο Προμηθέας στον άνθρωπο στα έγκατα της γης), η αρετή καθαυτή δεν είναι αρχικά μέρος της ανθρώπινης φύσης. Επομένως, ο Δίας δεν μπορεί να τις επιβάλει σε όλους καταναγκαστικά (δεν ξεχνάμε πως ήδη ο άνθρωπος έχει αναπτύξει πολιτισμό στην επιφάνεια της γης). Θεσπίζει, όμως, νόμο για τη σκληρή τιμωρία όποιου δε μετέχει σ' αυτές, για να τονίσει την αναγκαιότητά τους στην ανθρώπινη ζωή.

Εξάλλου, το ότι τα δύο δώρα προσφέρονται σε όλους τους ανθρώπους δε σημαίνει υποχρεωτικά ότι όλοι θέλουν ή μπορούν να τα δεχτούν. Δεν αρκεί η προσφορά του Δία για την κατοχή τους· απαιτείται μεγάλη προσπάθεια και εσωτερικός αγώνας, για να κατακτηθούν οι δύο παραπάνω αξίες. Επαφίεται, λοιπόν, στην ελεύθερη βούληση του

ανθρώπου να τις κάνει κτήμα του ή όχι. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Πρωταγόρας, λέγοντας ότι με τα κατάλληλα μαθήματα ο άνθρωπος μπορεί να γίνει ἐνεργεία δίκαιος. Συμπερασματικά, όλοι οι άνθρωποι έχουν την υποχρέωση και τη δυνατότητα να αποκτήσουν την πολιτική αρετή· για να το καταφέρουν στην πράξη, χρειάζεται προσωπική προσπάθεια και διδασκαλία.

Μονάδες 10

B4. α. Σωστό, β. Λάθος, γ. Λάθος, δ. Σωστό, ε. Λάθος.

Μονάδες 10

B5. λοχαγός : ἄγοντα / συναγωγοί  
ἀγαλλίασις : ἀγάλαματα  
θρέψις : τροφὰς  
βαθμύς : βωμούς  
ἄφιξις : ἱκανὴ / ἱκανὸς  
ὄχυρός : μετέσχε / εἶχον / ἔχοντες / ἔχων / μετεχόντων / μετέχοιεν / μετέχειν  
διάδημα : ὑποδέσεις  
νεογνός : συγγένειαν / γένει / γένοιντο  
ὀλέθριος : ἀπώλλυντο / ἀπόλοιτο  
δεισιδαίμων : δείσας

Μονάδες 10

✎ Αδίδακτο κείμενο ✎  
Θουκυδίδου *Ιστορίαι* Α. 15. 1-2

Γ1. Οι ναυτικές, λοιπόν, δυνάμεις των Ελλήνων ήταν τέτοιου είδους, και στα παλιά χρόνια και αργότερα. Ωστόσο απέκτησαν μεγάλη δύναμη όσοι στράφηκαν σε αυτά (δηλαδή στα ναυτικά θέματα) και για αύξηση των εσόδων και για κυριαρχία σε άλλους· διότι κάνοντας ναυτικές επιθέσεις υποδούλωναν τα νησιά, προπάντων όσοι δεν είχαν αρκετή γη. Στην ξηρά, όμως, απ' όπου κάποιοι απέκτησαν και δύναμη, κανείς πόλεμος δεν έγινε· όλοι, όμως, όσοι πραγματοποιήθηκαν, έγιναν μεταξύ των γειτόνων του καθενός και εκστρατείες πολύ μακρινές από τη χώρα τους προς υποδούλωση άλλων δεν έκαναν οι Έλληνες. Διότι δεν συντάσσονταν με τις πιο ισχυρές πόλεις ως υπήκοοι, ούτε πάλι οι ίδιοι έκαναν εκστρατείες από κοινού ως ίσοι.

**Γ2.**

- ἦν**: ἔσται
- ἐλαχίστην**: ἐλάττωσιν
- προσσχόντες**: πρόσσχωμεν
- ἐπιπλέοντες**: ἐπιπλεῖτε
- κατεστρέφοντο**: κατεστράφθω
- μάλιστα**: μάλα
- διαρκῆ**: (ὦ) διαρκές
- ἐκδήμους**: ἐκδήμοις
- οὐδείς**: οὐδεμιᾶς
- **ἐξῆσαν** : ἐξελθεῖν

**Γ3.α.**

- τὰ ναυτικά** : υποκείμενο στο ρήμα «ἦν», αττική σύνταξη.
- αὐτοῖς** : αντικείμενο στη μετοχή «προσσχόντες».
- ἄλλων** : γενική αντικειμενική στο «ἀρχῇ»
- ἐπὶ καταστροφῇ** : εμπρόθετος προσδιορισμός του σκοπού στο ρήμα «οὐκ ἐξῆσαν».
- **ὑπήκοοι** : επιρρηματικό κατηγορούμενο του τρόπου στο εννοούμενο «οἱ Ἕλληνες».

**Γ3.β.**

- i) Ἄπαντες γινώσκουσιν **ὅτι** ἰσχὺν **περιποιήσαντο** ὅμως οὐκ ἐλαχίστην οἱ προσσχόντες αὐτοῖς.
- ii) Ἄπαντες γινώσκουσιν ἰσχὺν **περιποιησαμένους** ὅμως οὐκ ἐλαχίστην **τοὺς προσσχόντας** αὐτοῖς.
- iii) Ἄπαντες γινώσκουσιν ἰσχὺν **περιποιήσασθαι** ὅμως οὐκ ἐλαχίστην **τοὺς προσσχόντας** αὐτοῖς.

**ΟΡΟΣΗΜΟ ΠΕΙΡΑΙΑ**

ΣΑΡΜΠΙΑΝΗ ΠΕΝΑ  
ΜΟΥΣΟΥΛΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ  
ΜΗΤΡΟΥΣΚΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ  
ΓΑΒΡΙΛΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ